

VEREIND IN BABEL

SYMPOSIUM IN HET EGMONTPALEIS

Overeind in Babel. Talen in Europa: onder dat motto heeft het tijdschrift *Ons Erfdeel* op 14 september 2007 zijn vijftigste verjaardag gevierd met een groots opgezet symposium in het Brusselse Egmontpaleis. Taal als vaderland, de spanning tussen standaardtaal en dialect, moedertaal en schrijftaal; de vertaling als enige, echte taal van Europa, de verhouding tussen taal en territorium, de rol en de plaats van taal in het onderwijs, lingua franca als noodzaak en dreiging, taal als sociale hefboom: dat waren de onderwerpen die die dag aan de orde kwamen.

Vlaams minister van Buitenlands Beleid Geert Bourgeois hield de openingstoespraak. Hij pleitte beslist voor het behoud van alle officiële talen in de Europese Unie, ook waar dat moeilijk is, bijvoorbeeld in het octrooibureau. Voor de verdediging van het Nederlands zouden Vlaanderen en Nederland het best samen front moeten maken. De minister hield een pleidooi voor goed Nederlands, tegen tussentalen, tegen gemakzucht. Hij maakte zich zorgen over het uiteengroeien van het Nederlands in Noord en Zuid. Aan onze universiteiten, ten slotte, dient het Nederlands de voertaal te zijn. Vlamingen weten uit hun geschiedenis wat het betekent als dat niet zo is.

Er waren drie gespreksrondes. Michaël Zeeman, die de eerste discussie voorzat, waardeerde het zeer dat juist schrijvers, zij die hun taal scheppen en herscheppen, de gelegenheid kregen het debat te openen. De Nederlandse schrijver Abdelkader Benali gaf een briljante en ontroerende inleiding over de taal waarin hij niet schrijft, het Berbers of Tamazight. Het Tamazight, dat nauwelijks een geschreven traditie heeft, is, zeker in Europa, een warme, onmiddellijk herkenbare taalplek binnen de grotere talen van de nieuwe vaderlanden. Het Tamazight wordt ijverig gecultiveerd in Europa, maar

GEERT VAN ISTENDAEL

werd geboren in 1947 te Ukkel. Studeerde sociologie en wijsbegeerte aan de K.U. Leuven. Schrijft essays, romans en gedichten. Zijn recentste boeken zijn *Mijn Nederland* (2005) en *Mijn Duitsland* (2007). Adres: Kruisdagenlaan 58, B-1200 Brussel

in: *Ons Erfdeel*, jg 50 (2007), nr. 4, pp. 82-89.

het is zeer de vraag of het heelhuids uit de migratie zal komen. Benali had het even vrolijk als droef over een begrafenis die zal lijken op een bruiloft.

De titel van het boek dat Ons Erfdeel vzw uitgaf ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van *Ons Erfdeel, Overeind in Babel*, klinkt even optimistisch als pessimistisch. Overeind kun je interpreteren als nog net kunnen blijven staan, maar ook als trots rechttop. Het ziet er voorlopig niet naar uit, zei Michaël Zeeman, dat het Nederlands zal verdwijnen. Vandaag spreken meer groepen dan vroeger Nederlands, steeds meer buitenlanders leren het, er verschijnen voldoende boeken in onze taal. Toch zijn er genoeg mensen die vinden dat het Nederlands bedreigd wordt.

Tijdens het gesprek merkte Abdelkader Benali in dat verband op dat voor intellectuelen en schrijvers uit de migratie in Nederland het Nederlands de evidente omgangstaal en werktaal is geworden. Die schrijvers en intellectuelen brengen informatie over hun nieuwe land van herkomst, voor zover dat niet belet wordt door censuur of geheime politie natuurlijk, naar hun oude moederland, omdat velen van hen ook de cultuur en zelfs de taal en dus de gevoeligheden van dat moederland goed kennen.

Adriaan van Dis vond dat het Nederlands het niet moet hebben van uitzuivering. Hij wijst ieder purisme af. Zijn eigen Nederlands is gekleurd door het Indische taalgebruik, door dialecten als West-Fries en West-Brabants. Hij aarzelt niet om af en toe een woord uit de boom van het Afrikaans te plukken. "In elke taal die ik ken, komt een ander aspect van mijn karakter boven," zei hij, en dat gold ook voor dialecten en taalvarianten in het Nederlands.

Zoran Ančevski uit Macedonië liet weten geen enkele moeite te hebben met een *lingua franca* die niet zijn moedertaal is. In het oude Joegoslavië was het Macedonisch de volwaardige, officiële taal van de deelrepubliek, de taal ook van de school, maar hij heeft altijd geleefd met de nationale *lingua franca*, het Servo-Kroatisch. Die leerde je, die hoorde je op radio en televisie, dat was een volkomen natuurlijk gegeven, net zoals de twee alfabetten, cyrillisch en Romeins. Dat wil dan weer niet zeggen dat hij in die taal literair werk kan schrijven. Hij heeft het geprobeerd, maar het lukt niet. Het Macedonisch blijft zijn taal. Intussen wordt geen poging onverlet gelaten om het Servo-Kroatisch in twee stukken te breken.

De Franstalige Belgische schrijfster Caroline Lamarche had het over de taal als *refuge*, als plek waar je een veilige toevlucht vindt. Schrijvers zeggen wel eens: “mijn vaderland is mijn taal”. Voor Caroline Lamarche is dat niet de Franse taal, maar het Frans van grote schrijvers. Zij hebben een buitenlandse taal uitgevonden binnen hun eigen taal. Zij re-creëren hun taal. Lamarches toevlucht is het grote huis van de boeken van de grote schrijvers die zij bewondert. Die vluchtplek is overigens geen oord van rust. Het herscheppen van de taal versplintert haar, rukt haar uiteen, het is een oord van deconstructie.

Adriaan van Dis had het over twee taallagen. Hij gebruikte de uitdrukking: “privatisering van de eigen taal”. Die geprivatiseerde eigen taal bestaat naast de *lingua franca* voor het publieke belang. Er is een taal van schoonheid naast wat hij noemt een vergadertaal, een taal van vaste formules, de taal van parlement, onderhandelingen, politiek. De Poolse schrijfster Olga Tokarczuk hield zeer van dat idee, van een privé-taal, een intieme taal. Zoran Ančevski corrigeerde dat idee. Een privé-taal is onmogelijk. Taal wordt altijd gedeeld met anderen, sprekers, lezers, schrijvers. Caroline Lamarche had dan weer bezwaren tegen de tweedeling tussen intieme taal en *lingua franca*. Zeker in de politiek, maar ook in het bedrijfsleven, zei zij, gaat het over *le désir des citoyens*, het verlangen, de begeerte van de burgers. Dat is niet vrijblijvend. Een vereenvoudigde *lingua franca* is niet geschikt om daarover te spreken.

Françoise Wuilmart, van het Centre européen de traduction littéraire in Brussel, verdedigde met gloed de stelling dat vertalen zo veel meer is dan woorden en zinnen omzetten. Een taal is altijd een wereldbeschouwing, vond zij. Wuilmart gebruikt altijd de term *traducteur culturel*, “cultureel vertaler”. Je zet de visie van een schrijver om in een taal met een andere visie. Je zet altijd een cultuur om. Zij wil alleen vertalen met het doel diep in een andere cultuur te duiken. Origineel was haar idee van vertalen als vorm van psychoanalyse. Altijd werken het onderbewustzijn van de auteur en diens culturele context mee aan zijn boeken. De schrijver zelf is zich daar natuurlijk niet van bewust, de goede culturele vertaler ziet die twee en brengt ze aan het licht. De vertaler die niet openstaat voor een ander land, een andere cultuur, is geen vertaler. De vertaler

moet een toonbeeld zijn van tolerantie, want zijn vertaling moet zo transparant zijn dat de lezers een ander wereldbeeld dan het hunne kunnen zien. Vertalen, zo besloot Françoise Wuilmart, is dan ook een verpletterende verantwoordelijkheid.

LINGUA FRANCA IS NOODZAKELIJK, MAAR NIET VOLDOENDE

De tweede discussie werd ingeleid door Philippe Van Parijs, econoom, filosoof, hoogleraar in Louvain-la-Neuve en Leuven, gastdocent in Harvard. Van Parijs stelde de vraag: “Qu'exige la justice linguistique?”, wat zijn de vereisten voor taalkundige rechtvaardigheid? Hij hield een glashelder pleidooi voor één lingua franca. Die moet er volgens hem zo snel mogelijk komen en er is maar één optie mogelijk: het Engels. Kunsttalen als het Esperanto komen zijns inziens niet in aanmerking, hoe neutraal en democratisch een dergelijke oplossing ook zou zijn. Het Engels is, zeker bij jongeren, al veel te ver gevorderd, het is dynamisch, geliefd en alomtegenwoordig. Jongeren leren het op elk moment van de dag, met alle middelen. Maar tegenover dat zeer onrechtmatige voordeel dat Engelstaligen zo krijgen, moeten compensaties staan. Elke erkende taal moet bijvoorbeeld een territorium hebben waarop ze onbetwist de centrale functie vervult. Daartoe is wettelijke dwang nodig inzake onderwijs en overheid.

De leden van het forum waardeerden Van Parijs' heldere betoogtrant, maar op de strekking van zijn argumenten hadden ze flink wat aan te merken. Alain Braun, van de Université de Mons-Hainaut, en Maarten Mous van de Universiteit van Leiden zagen meer heil in het gelijkwaardig naast elkaar functioneren van verschillende talen, in feite dus het bestaan van verschillende *linguae francae*. Volgens Mous, die een Afrika-kenner is, wijst de dagelijkse praktijk in enkele Afrikaanse landen uit dat zoiets de onderlinge verstaanbaarheid niet in de weg hoeft te staan. Alain Braun stelde ook nog dat je met de keuze voor het Engels als lingua franca een historische situatie vastlegt en verankert. Is dat wel verstandig, vroeg hij zich af. Wie kan ons garanderen dat het Engels in de toekomst nog dezelfde prominente positie zal innemen als vandaag?

Koen Hilberdink, van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, wees erop hoe belangrijk het is de moedertaal te blijven gebruiken, juist ook voor wetenschappers, om zodoende het contact niet te verliezen met de samenleving. Het motto moet zijn: “Nederlands tenzij ...”, zo luidde zijn devies. Dat werd enkele jaren geleden ook vervat in een gelijknamig adviesrapport van de Academie ten behoeve van wetenschapsbeoefenaars.

Douwe Draaisma van de Rijksuniversiteit Groningen wees op het gevaar dat, wanneer Engels de algemene communicatietaal wordt, veel zaken ook vanuit Engels-Amerikaans perspectief bekeken gaan worden. Talen zijn dragers van ideologie, van opvattingen, van een maatschappijvisie. Hij merkt het nu al aan studenten die op veel uiteenlopende plaatsen in de wereld gaan studeren, maar vrijwel overal een soort

Engels gebruiken, zonder de taal van het land te leren waar ze te gast zijn. Ze zouden kennis moeten maken met een andere taal of cultuur, Spaans, Italiaans, Zweeds, andere, maar liever sluiten ze zich samen met hun medestudenten op in “beperkt Engels”.

Wim Vandenbussche van de Vrije Universiteit Brussel zei dat hij in de eerste jaren van het hoger onderwijs het liefst het Nederlands als doceertaal ziet. Later moet dan het Engels wel een rol gaan spelen, omdat wetenschappelijk onderwijs nu eenmaal door het Engels gedomineerd wordt. Maar het Nederlands moet een belangrijke rol houden. En voor andere talen geldt dat in andere landen ook. Het behoud van verschillende talen is sociaal gezien van wezenlijk belang, vond Vandenbussche.

De opvatting van Philippe Van Parijs dat elke taal een territorium heeft en dat ze daar op overheidssteun moet kunnen rekenen (via dwingende regelgeving, bijvoorbeeld in het onderwijs), kon op meer welwillendheid rekenen bij de deelnemers aan deze gespreksronde, al benadrukte Maarten Mous wel dat er ook talen zijn zonder territorium die toch heel legitiem genoemd kunnen worden. De welwillendheid van de deelnemers op dit punt leek er vooral mee te maken te hebben dat ze in dit standpunt van Philippe Van Parijs een opening zien. Het is minder rigide dan het standpunt dat het Engels zo snel mogelijk de enige lingua franca wordt, sterker, dat Engels de enige gewenste en enige acceptabele lingua franca is. Van Parijs wil wel geen moedertalen afschaffen, zei hij, hij wil alleen een vlottere communicatie tussen mensen mogelijk maken.

TAALBELEID HEEFT ZIN

De derde sessie was die van de beleidsmakers. Vlaams minister van Werk, Onderwijs en Vorming Frank Vandenbroucke zette meteen de toon. Zo mogelijk nog méér dan vroeger, is taal een sociale kwestie, zei hij. Voor de specifieke problemen in de Rand rond Brussel, hanteert hij een taalpolitieke logica. Taal is een essentieel onderdeel van gemeenschapsvorming. Op de traditionele Franstaligen die zich in de Rand hebben gevestigd en die elke integratie blijven weigeren, krijgt de Vlaamse overheid weinig greep. Maar de anderstaligen in het gebied vormen, veel meer dan vroeger, een bont gezelschap. In het gebied bij Halle en Vilvoorde is meer dan de helft van de werkzoekenden anderstalig. De Vlaamse overheid hoopt die groepen te kunnen benaderen wanneer ze met die overheid in contact komen. Voor de school, voor het werk, om te wonen.

Als minister van Onderwijs volgt Vandenbroucke een andere logica. In onderwijs richt hij zich hoofdzakelijk op een gelijkheidsbeleid. Taalrelativisme is de vijand van gelijkheid, zei de minister. In Vlaanderen blijft de kloof tussen gebruikstaal en standaardtaal zeer diep. Nieuwkomers krijgen die standaard dus maar in beperkte mate te horen. Daarom is de minister géén voorstander van meertalig onderwijs, of van de *immersion*, de onderdompeling in de andere taal, waar Franstalige Belgische politici zo sterk in geloven. Wat Vlamingen, en vooral de nieuwkomers onder hen, op de eerste

plaats nodig hebben, is een taalbad Standaardnederlands. Dat staat uiteraard meertaligheid niet in de weg. Op dat punt staat Vlaanderen nog altijd zeer sterk. In dat verband stelde Vandenbroucke overigens ondubbelzinnig dat Frans dé tweede taal is en blijft binnen het Vlaamse onderwijs.

In naam van de minister-president van de Franse Gemeenschap, Marie Arena, sprak Gilbert De Samblanc. De Samblanc stemde in met de stelling van minister Vandenbroucke dat taal een bekommernis moet zijn van álle leerkrachten, en niet van de taalleraren alleen. Hij verdedigde de Franstalige “immersie-scholen” waarin kleuters een heus taalbad krijgen — veelal in het Nederlands. Veel Franstaligen, vooral in Wallonië, zien nog altijd niet in waarom hun kinderen het Nederlands onder de knie moeten krijgen. Via de immersie-scholen worden kinderen met de andere taal in contact gebracht, op een moment waarop ze nog uitermate receptief zijn. Het immersie-onderwijs is een van de middelen waarmee de Franse Gemeenschap het onderwijs van het Nederlands, dat in het verleden vaak abominabel was, aantrekkelijker wil maken. Voorts pleitte De Samblanc voor een échte communicatie tussen onderwijsinstellingen en leerlingen in Vlaanderen en in de Franse Gemeenschap. Minister Vandenbroucke maakte duidelijk dat hij daar open voor staat. Toen moderator Martine Tanghe vroeg waarom die Gemeenschap niet even resoluut voor het Nederlands als tweede taal kiest als Vlaanderen dat doet voor het Frans, wilde De Samblanc niet echt antwoorden. Het is duidelijk een doornige politieke kwestie.

Algemeen Secretaris van de Nederlandse Taalunie Linde van den Bosch wees erop dat de nauwe contacten die inzake taalonderwijs zijn gegroeid tussen Nederland en Vlaanderen alleen maar voordelen bieden. Beleidsmakers doen er volgens haar goed aan om, ook wat het aspect taalkennis betreft, de hele “onderwijsladder” in oegenschouw te houden. Tot slot was ze zeer bezorgd over het grote gewicht dat het Engels in het universitair onderwijs krijgt, zeker in Nederland. Minister Vandenbroucke ging daar even op in. Als op de onderste treden van de “onderwijsladder” het taalonderwijs stevig genoeg is, hoeven we niet zo bang te zijn voor de positie van het Engels in de masteropleiding, zei hij. De Nederlandse universiteiten en hogescholen hebben het Engels misschien iets te wild omarmd, maar Vlaanderen heeft wellicht net iets te strakke regels opgelegd tégen die verengelsing.

Miquel Pueyo, de secretaris Taalbeleid van de Generalitat de Catalunya, de autonome regering van Catalonië, verdedigde de positieve discriminatie ten voordele van de Catalaanse taal. De taalsociologische verhoudingen in Catalonië komen Vlamingen bekend voor. Maar er zijn ook grote verschillen tussen België en Spanje. De Spaanse centrale overheid blijft monolithisch eentalig Spaans (Castiliaans). De andere talen die in Spanje gesproken worden, zijn minderheidstalen, meer niet. Het Catalaans is geen hindernis voor meertaligheid, wel integendeel, stelde Pueyo. Dat blijkt uit de praktijk.

Wie al vroeg te maken krijgt met meertalige situaties, waarin Catalaans en Castiliaans worden gebruikt, zet makkelijker de stap naar andere talen.

Met het taalbeleid dat de Vlaamse overheid in de Brusselse Rand voert, is niets mis, zei Europees parlamentslid Marianne Thyssen, zolang het een inclusief beleid blijft, dit wil zeggen een beleid dat anderstaligen bij de Vlaamse Gemeenschap wil betrekken. In geen geval mag het beleid de anderstaligen uitsluiten. Meer aandacht en inspanningen zouden moeten gaan naar ándere groepen dan de traditionele Franstaligen. Zij wees daarbij op de grote groep eurocraten en andere expats die de Vlaamse gemeenten rond Brussel bevolken.

Thyssens' verdediging voor het taalbeleid dat de Vlaamse Gemeenschap voert, liep naadloos over in het betoog van Jochen Richter, adjunct-kabinetschef van Europees Commissaris Leonard Orban, onder meer bevoegd voor meertaligheid. Richter, Duits-talig, sprak afwisselend (voortreffelijk) Nederlands en Frans. Hij verdedigde het beleid van gelijkwaardigheid die alle officiële talen binnen de Europese instellingen genieten, zeker in de contacten met de burger. Dat beleid krijgt voortdurend zware kritiek te verduren omdat het te duur zou zijn. Welnu, zei Richter, het behoud van *alle* talen kost slechts 2,50 euro per jaar per Europees burger. Die toch wel zeer geringe prijs moet Europa volgens hem wel overhebben voor de openheid en taalkundige verscheidenheid van zijn instellingen. Dat de EU die meertaligheid best aankan, werd nog niet zo lang geleden overtuigend bewezen. Zonder noemenswaardige problemen is de Unie in korte tijd overgeschakeld van twaalf naar liefst drieëntwintig officiële talen, zowat een verdubbeling dus. De EU is géén Babel, en het Europese taalbeleid beantwoordt aan de verzuchtingen van een zeer groot deel van de Europese burgers.

MOED EN DEEMOED

Na de drie opeenvolgende panels van schrijvers, wetenschappers en beleidsmakers was het de beurt aan scholieren van het Koninklijk Atheneum uit Antwerpen en het Sint-Barbaracollege uit Gent en aan studenten Vertaalkunde van het Institut Libre Marie Haps uit Brussel. In een rondetafelgesprek gaven deze Europeanen van morgen hun visie op het belang van moedertaal en meertaligheid. Ze reageerden daarbij op de standpunten die in de verschillende discussies eerder op de dag naar voren waren gebracht.

Luc Devoldere, hoofdredacteur van *Ons Erfdeel* zat dit gesprek voor en besloot het symposium met een slottoespraak. Iedereen heeft het recht zijn taal te verdedigen, zei hij, maar iedereen moet het pleiten voor de eigen taal in dezelfde adem verbinden met het pleiten voor meertaligheid. Daarbij is de kennis van het Engels onontbeerlijk, maar niet voldoende. Het uitsluiten van een Europese taal zou de essentie van het Europese avontuur ondermijnen. We mogen daar volgens hem fanatiek in zijn. Wat België betreft, citeerde Devoldere uitgebreid John Stuart Mill. Het lijkt wel of de Britse politieke filosoof

uit de negentiende eeuw schrijft over België anno 2007: “Bij een volk dat het gevoel niet kent tot dezelfde gemeenschap te horen, vooral als de leden van dat volk verschillende talen spreken en schrijven, kan een gemeenschappelijke publieke opinie, noodzakelijk voor de werking van een representatief bestuur, niet bestaan.” En: “Het ene gedeelte van het land weet niet welke meningen circuleren in het andere. Dezelfde voorvallen, dezelfde daden, hetzelfde bestuursstelsel raken hen op verschillende manieren.”

Nietzsche zei dat naties bestaan uit mensen die dezelfde taal spreken en dezelfde kranten lezen. Daarom, besloot Luc Devoldere, is België geen natie. Het is wel een meertalige staat waar het zaak is de spelregels over taalgebruik goed af te spreken en te respecteren. De eerste vreemde taal van de Vlamingen moet het Frans blijven, van de Franstaligen het Nederlands. Maar hoffelijkheid is niet genoeg. Hoffelijkheid heeft wettelijkheid nodig. “Entre le fort et le faible [...] c’est la liberté qui opprime et la loi qui affranchit”, zei Lacordaire al in 1848. Tussen de sterke en de zwakke is het de vrijheid die verdrukt en de wet die bevrijdt. Men moet de moed én de deemoed hebben om de taal te leren van het gebied waar men gaat wonen. Maar men moet ook de kans krijgen om die taal te leren.

Met dank aan de andere verslaggevers, Wim Daniëls en Axel Buyse.

Het symposium kwam tot stand met de steun van het departement Internationaal Vlaanderen, Buitenlandse Zaken, het departement Onderwijs en Vorming, het departement Cultuur, agentschap Kunsten en Erfgoed, alle drie gevestigd te Brussel, en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag.

Meer foto's van dit symposium vindt u via picasaweb.google.nl/onserfdeel.

Op de dag van het symposium verscheen het boek *Overeind in Babel. Talen in Europa*, waarin zestien Europese auteurs schrijven over de talen in hun leven.

Meer informatie vindt u op www.onserfdeel.be.

© Ons Erfdeel vzw / Geert van Istendael